

12. Shhorichna dopovid «Pro stan zdorovya naseleण्या, sanitarno-epidemichnu sytuatsiyu ta resultaty diyalnosti systemyi ohoronyi zdorovya Ukrainyi. 2013 rik» / za red. O.S.Musiya [Elektronnyiy resurs]. – Kyiiv: B.v., 2014. – 440 s.– Rezhim dostupa: <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Shchorichna%20dopovid/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.2013.pdf>

УДК 159.928.23

ДІАГНОСТИКА ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ

Біла І. М.

**доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник лабораторії психології обдарованості,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України**

Різностороння психологічна діагностика, отримання інформації про кожну дитину з акцентом на її сильних сторонах є необхідною передумовою побудови індивідуальних програм супроводу розвитку здібностей, особистісного становлення дитини. Орієнтиром всього діагностичного процесу є структурна модель розвитку здібностей, яка включає мотиваційну, ціннісну, когнітивну й операційну компоненту та демонструє динамічну, інтегративну природу здібностей, що проявляються у діяльності дитини. Найбільш ефективними діагностичними методами у дошкільному віці є спостереження за дитиною у різних видах діяльності, особливо спостереження за грою дитини, запис життєвих спостережень, аналіз результатів продуктивної діяльності (зокрема, образотворчої), методика незавершених речень, стандартизовані тести для вивчення розумового розвитку дітей, тести для діагностики пізнавальних процесів та творчих здібностей, метод експертної оцінки за шкалою рейтингу базових характеристик здібностей (модифікація шкали Дж. Рензуллі), опитувальники, анкети, які складені з таким розрахунком, щоб зібрати більше різноманітної інформації про дитину, її індивідуально-психологічні особливості розвитку. Вивчаючи здібності дітей, доцільно спиратися на принцип гуманності, індивідуальності, оптимістичного прогнозування розвитку по відношенню до кожної дитини та забезпечувати сприятливі умови для пізнавальної активності, розвитку інтересів дитини, її нахилів та талантів.

Ключові слова: діагностика, діагностичні методи, здібності, діти дошкільного віку.

БИЛА И.Н. ДИАГНОСТИКА СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ.

Разносторонняя психологическая диагностика, получение информации о каждом ребенке с акцентом на его сильных сторонах является необходимым условием построения индивидуальных программ сопровождения развития способностей, личностного становления ребенка. Ориентиром всего диагностического процесса является структурная модель развития способностей, которая включает мотивационный, ценностный, когнитивный и операционный компонент и демонстрирует динамическую, интегративную природу способностей, которая проявляется в деятельности ребенка. Наиболее эффективными диагностическими методами в дошкольном возрасте является наблюдение за ребенком в различных видах деятельности, особенно наблюдение за игрой ребенка, запись жизненных наблюдений, анализ результатов продуктивной деятельности (в частности, изобразительной), методика незавершенных предложений, стандартизированные тесты для изучения умственного развития детей, тесты для диагностики познавательных процессов и творческих способностей, метод экспертной оценки по шкале рейтинга базовых характеристик способностей (модификация шкалы Дж. Рензулли), опросники, анкеты, составленные с таким расчетом, чтобы собрать больше разнообразной информации о ребенке, его индивидуально-психологических особенностях развития. Изучая способности детей, целесообразно опираться на принцип гуманности, индивидуальности, оптимистичности по отношению к каждому ребенку и обеспечивать благоприятные условия для его познавательной активности, развития интересов, наклонностей и талантов.

Ключевые слова: диагностика, диагностичні методи, способности, дети дошкольного возраста.

BILA I.M. DIAGNOSIS OF CHILDREN'S ABILITIES.

Versatile psychological diagnosis, information about each child with a focus on its strengths are essential to building individual programs to support the development of skills, personal development of the child. A reference point of all the diagnostic process is the structural model of the development of abilities, that includes motivational, valuable, cognitive and operational components and demonstrates the dynamic, integrative nature of abilities that are manifested in the child. The most effective diagnostic methods in early childhood is the observation of the child in various activities, especially monitoring the gaming process of the child, record everyday observations, analyze the results of productive activities

(including art works) method of incomplete sentences, standardized tests to study the mental development of children, tests for diagnosis of cognitive processes and creativity, the method of peer review based on for basic characteristics abilities (modification of the scale of J. Renzulli), questionnaires drawn up so as to gather as much of information about the child as possible, its individual psychological characteristics of development. Studying the abilities of children, it is appropriate to rely on the principle of humanity, individuality, optimistic forecasting of the development in relation to each child and provide a favorable environment for the cognitive activity of the child's interests, its preferences and talents.

Key words: *diagnosis, diagnostic methods, skills, preschool age children.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Найбільш примітною тенденцією розвитку освітньої системи та її лозунгом в нашій країні сьогодні є гуманізація освіти. В цих умовах зростає значення розробки надійних засобів для вивчення обдарованості, здібностей дітей на початковому етапі онтогенезу. Орієнтуючись на результати діагностики, підбираючи «ключі» до розвитку здібностей, талантів дитини, важливо допомогти розвитку обдарованості дитини, формуванню творчої, гармонійної особистості.

Ми притримуємось думки, що невід'ємною частиною навчально-виховного процесу має стати різностороння психологічна діагностика, отримання інформації про кожну дитину з акцентом на її сильних сторонах, яка використовується у подальшому при побудові індивідуальних планів, програм супроводу навчально-виховного процесу, розвитку здібностей, особистісного становлення дитини. Процедура ідентифікації здібностей має включати якісні методи і проходити у формі психолого-педагогічного моніторингу, адже для діагностики здібностей, обдарованості психометричні тести не завжди є валідними, іноді вони “інвалідні”.

Виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Здібності почали діагностувати ще у давніх цивілізаціях. Декілька тисячоліть тому існував певний набір випробувань, які проходив кожний, хто претендував на посаду воїна, жреця або чиновника. Наприклад, у древніх індейців мисливцем міг стати лише той, хто був здатний побачити “подвійну зірку” у сузір'ї Великої Ведмедиці (тест на гостроту зору). В Древньому Китаї ті, хто екзаменувався на високі державні посади повинні були скласти вірші на задану тему (тест на творчі здібності). Ідея відбору за розумовими здібностями відобразилась і у казках різних часів та народів, у сюжеті яких головні герої відгадують загадки або ж розв'язують творчі (проблемні) задачі (“принести молодильне яблуко” чи “здолати змія”).

Акцентом у діагностиці здібностей, у будь-якому випадку, є здатність якісно виконувати обрану діяльність, вправно діяти у певній сфері життєдіяльності.

Саме тому **завданням нашого дослідження** є підбір та апробація ефективних процедур педагогічної та психологічної діагностики здібностей дітей дошкільного віку, що задовольняють усім вище вказаним умовам.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям нашої наукової розвідки є положення відомих психологів та педагогів (Л.С.Виготський, В.В.Давидов, О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.А.Крутецький, В.Т.Кудрявцев, М.М.Поддяков, Б.М.Теплов, С.Л.Рубінштейн та ін.) про діяльнісну сутність психічного розвитку, роль провідної діяльності та культурно-соціального середовища в особистісному становленні. Згідно теорій вчених, розвиток здібностей, творчого потенціалу індивіда починається з раннього дитинства; здібності яскраво проявляються вже у дитячому віці й поступово розвиваються у процесі спеціально організованого навчання.

Орієнтиром у наукових пошуках виступала й розроблена нами структурна модель розвитку здібностей, яка включає мотиваційну, ціннісну, когнітивну й операційну компоненти, що демонструє динамічну, інтегративну природу здібностей, їх багатомірність та наголошує на значенні базису здібностей – фізіологічних і психічних властивостях [2].

Все вище вказане націлює нас на пошук комплексних діагностичних методів, що враховують усю багатомірність людської психіки, її безперервний розвиток та вікові особливості розвитку у дитячому віці. А орієнтиром всього діагностичного процесу ми обираємо вивчення діяльності дитини, тієї, якій дитина віддає перевагу, аналіз того, що дитина вмє робити, що знає. Такі акценти є об'єктивними індикаторами цінностей, інтересів та здібностей дітей.

Найбільш ефективним діагностичним методом у дошкільному віці є *спостереження за дитиною у різних видах діяльності та запис життєвих спостережень*. Переваги методу спостереження полягають у тому, що воно проходить у природніх умовах, у природньому для дитини оточенні, вдома, в навчальному закладі, чи у більш широкому соціумі, де не позначається вплив обмежень, що накладаються проведенням стандартизованих тестів. Епізоди з життя дітей із розповідей батьків, педагогів, інших дорослих, які приймають участь у вихованні можуть дати багату інформацію, встановити історію розвитку дитини від самих перших кроків, з'ясувати її інтереси. Все це набуває особливої важливості, якщо враховувати, що умови традиційного тестування не дають дослідникам достатніх часових можливостей для спостереження за дитиною, і це змушує їх цілком орієнтуватися на

результати виконання спеціально запропонованих завдань. Спостереження цінні ще тим, що допомагають виявити ті або інші, особливо рідкісні здібності, які можуть бути упущені в процесі обстеження дитини. Більш того, якщо спостереження за дитиною ведеться протягом певного періоду часу систематично (наприклад у дошкільному закладі), його результати складають карту (портрет) розвитку дитини, яку неможливо отримати ні при якому наборі тестів.

Однак варто пам'ятати, що сприймання дитини дорослим може бути викривлено емоційними факторами, незнанням вікових норм розвитку, неправильними свідченнями, які отримані від друзів або навіть спеціалістів. Беручи до уваги відсутність оперативних та універсальних засобів перевірки достовірності життєвих спостережень, експериментатор повинен їх співставити з наявними “об’єктивно встановленими даними” (результатами тестування, продуктами дитячої творчості, вивіреною інформацією спеціалістів тощо), а також з власними спостереженнями [4, с.188].

Особливо цінними є спостереження за грою дитини, адже у дошкільному віці гра є провідною діяльністю. Обираючи гру, дитина підбирає тему, будує, проектує сюжет, визначає ролі, віддзеркалюючи свої інтереси та захоплення. В ході гри вона демонструє своє ставлення до тих чи інших об’єктів, речей, програє уявні ролі та віддзеркалює емоції.

Згідно Д.Б. Ельконіна, гра проходить чотири рівні розвитку, які визначаються загальним рівнем психічного розвитку дитини. Про рівень розумового, емоційного розвитку дитини, про наповненість її досвіду образами, знаннями та інформацією, який є базисом для формування цінностей, про уміння логічно планувати, вибудовувати сюжет, розгортати його, прогнозувати перспективу свідчить тематика, сюжет та зміст гри. Улюблені ігри (конструктори, “абетка”, “хованки”, “уно”, “тетріс”, “монополія”), сюжети ігор, які розігрують діти (“Перукарня”, “ Принцеса”, “Гонки”, “Кафе”, “Війна”, “Будівельники” тощо), ігрові ролі, правила, ігрові матеріали (лялька, пупсик, лялька з маленькою лялечкою, машинка з дверцятами, мішка, зайчик і т.п.) відображають раніше пізнане, те, що цікавить дитину і згодом може трансформуватись у інтереси, захоплення та проявляться у здібностях.

Аналіз продуктивної діяльності теж проективно виявляє специфіку інтересів та здібностей дітей. Адже вибір виду діяльності та її зміст демонструє знання, набутий досвід та ціннісні пріоритети. Дитина виявляє намір займатися лише тим, до чого вона “зрідня”, обирає діяльність, яка їй “до душі”, захоплюється лише тим, що у неї добре виходить. І навпаки, ухиляється від того, що їй не приваблює і найгірше вдається.

Діагностуючи продуктивну діяльність дітей, ми, окрім спостереження, використовували *методику незавершених речень* та пропонували дітям продовжити речення. Завершуючи речення, що за змістом діагностувало улюблену діяльність, на кшталт: “Я найбільше люблю займатися...”, діти виявляли різноманітні пристрасті: “Зачіски, ігри, малювання, бігання за котом, перегляд мультфільмів, конструювання, написання домашнього навчального завдання, фантазування, робити незвичне, грати в карти, грати на піаніно, стрибати, рахувати, читати, будувати будинки, складати пазли, допомагати мамі, займатися математикою тощо тощо”. Продовжуючи речення “Мені найбільше подобається ...”, діти виявляли свої позитивні ставлення: “дуже люблю свого маленького братика”, “мені подобається все рожеве”, “динозаври”, “комп’ютер”, “казки”, “кораблі” і т.п. Завершуючи речення “Я хочу, щоб чарівник...” діти теж яскраво виявляли свої бажання та мрії. Майже всі діти (3-5 років) прагнули, щоб чарівник виконав бажання, яке лежить у полі їх ігрових інтересів (машинка, конячка з рогом, телефон і багато іграшок, фломастери, собачка, лялька, мішка, принцеса, сумочка і т.п.). Лише одна дитина з групи (Альбіна, 4р.) виявила бажання, щоб чарівник навчив її літати, що свідчило про неординарність та творчість дівчинки.

Цікавими є результати діагностики вибору майбутньої професії дітьми. У дитячому віці цей вибір є “інтуїтивним відгуком” особистісної сутності, здібностей, покликання. Тобто діти, які ще зберігають чутливість, сензитивність до власних відчуттів та у більшій мірі вільні від соціальних настановлень, прислухаючись до «внутрішнього голосу», можуть давати об’єктивний прогноз свого життєвого “кредо”. Речення “У майбутньому я мрію стати...” діти продовжували: дегустатором (Маша К., бр.), пілотом (Ваня К., бр.), ветеринаром (Варя Ш., 5р.), дизайнером інтер’єру (Антон Г., 7р.), дослідником-експериментатором (Юра П., 5р., Вітя Г., 5р.), водієм (Дмитрик К., 5р., Данііл В., бр.), поліцейським (Єгор П., 5р.), перукарем (Ангеліна К., 5р., Аня К., 5р.), вихователем (Аня Б., бр.), моделлю (Катя Р., 5р.). Були й інші відповіді, що відрізнялись розгорнутим описом, обговоренням перспектив (“ходити в школу, щоб все знати”, “мрію малювати, бо мені подобається”, “возити зерно”, “не хочу ніким бути” і т.п.; діти також демонстрували бажання втілити нереальні образи («королеви світу» – Ліза Є. 4р., “феї” – Єва К., 3р., Герда Р., 5р., “зірки” – Даніель К. бр.).

Виявлені пріоритети є важливими цінностями, що формують світобачення, визначають зміст діяльності та програмують життєві орієнтири, здібності дитини, орієнтують вектор розвитку її особистості у майбутньому.

Аналізуючи результати *образотворчої діяльності (методика “Картина світу”)* дітей дошкільного віку, ми можемо говорити, що малюнки дітей, які вони продукують, відображають індивідуальне світосприймання, особливості “образу світу” та коло інтересів дитини. Здебільшого (у 60% випадків) на малюнках дітей зображувалась власна персона (“Я – машиніст” – Даніїл К., бр.; “Я – хімік, у лабораторії” – Юра Д., 5р.; “Я – поліцейський, у будинку моя сім’я” – Єгор П., 5р.; “Я ловлю рибу” – Федір К. і т.п.), що свідчить про процес ідентифікації, формування образу “Я” на основі своїх уподобань та інтересів. У деяких випадках (17%) на малюнку дітей зображувалась сім’я, (“сім’я на відпочинку” – Міша К., 5р., “мій дім, кімнати, двір” – Іра С., 4р. і т.п.), як пріоритетна для дитини сфера існування. Найбільш поширеною тематикою малюнків дітей була картинка, яка включала набір зображень-символів позитивних образів. Це, як правило: сонечко, квіти, дерева, хмари, райдуга, людина і т.п., що пояснюється, як поширеністю такого сюжету в дитячих малюнках у дошкільних закладах, так і бажанням дітей копіювати його як бажаний позитивний образ навколишньої дійсності. У малюнках хлопчиків часто зустрічались також зображення техніки, а інколи навіть сюжети військових дій, зображення літаків, танків – війни (Ваня К., бр., Максим С., 5р.), як наслідок пережитого досвіду військових дій на окупованих територіях та наслідування дій авторитетних дорослих.

Вивчаючи здібності дітей, варто використовувати й *стандартизовані тести для вивчення розумового розвитку дітей*, наприклад тест Стенфорда-Біне, *тести для діагностики пізнавальних процесів* [3] та *творчих здібностей* [1].

Дієвим методом діагностики здібностей є також *метод експертної оцінки*, який передбачає оцінку дітей експертами: батьками, вихователями, іншими спеціалістами-педагогами. Їм пропонується стимульний листок, що включає характеристики сфер, в яких дитина може проявляти свої здібності: інтелектуальні, літературні, артистичні, музичні, технічні, спортивні, образотворчі, соціальні (Додаток 1). Експерт оцінює в балах кожен з вказаних характеристик, підраховує загальну середню оцінку з кожної області та визначає пріоритетні. Так, наприклад, згідно результатів за описаною методикою, дітям властиві такі здібності: інтелектуальні, літературні – Владу Ш., Володі К.; артистичні – Златі Ш., Владу Ш.; музичні – Дарині П.; технічні – Владу Ш., Богдану Н.; спортивні – Владу Ш., Ані І., Софії Д. та Володі К.; соціальні – Володі К. (див. табл. 1). Ми відмітили, що у деяких дітей яскраво проявляються декілька здібностей одночасно (наприклад, технічні, спортивні, артистичні та ін. у Влада Ш.), у інших не виявляються жодні (наприклад, у Ані Д.).

Таблиця 1.

Результати вивчення здібностей дітей за методикою експертних оцінок

Ім'я	Вік	Інтелектуальні	Літературні	Артистичні	Музичні	Технічні	Спортивні	Образотворчі	Соціальні
Дарина П.	3	2,7	2,2	3,6	4,5	1,3	4,1	2	4,1
Катя К.	3	3,1	2,7	2,8	3,8	1,8	3,8	3,6	3
Злата Ш.	3	2,5	2,2	5	3,1	1,8	4	3,3	3,8
Єва Д.	4	3,4	3,1	2,1	2,7	1,3	4,6	3	2,7
Влад Ш.	4	4,3	4,3	4,5	3,2	4,9	4,8	3,4	4
Аня І.	4	4	3,3	3,3	3,6	1,5	4,8	3,6	2,7
Аня Д.	4	3,2	2,8	3,4	2,9	1,8	3	2,4	3,4
Софія Д.	6	3,9	3,4	3,5	3	2	4,8	3,7	2,7
Володя К.	6	4,4	4,6	4,3	2,6	1,8	4,5	1,6	4,7
Богдан Н.	7	2,9	3	2,3	2,1	5,1	3,8	1,9	2,6

Отримані результати доповнюються балами рейтингу за шкалою рейтингу базових характеристик здібностей (модифікація шкали Дж. Рензулі), що включає шкали, складені таким чином, щоб дорослий, який виховує дитину, міг оцінити характеристики дитини в пізнавальній, мотиваційній, творчій, емоційно-вольовій та операційній сфері (Додаток 2). Той факт, що оціночні шкали не обмежені вимогами формальних змін виконавських навичок досліджуваних, дає експериментатору більш широкі можливості у виявленні вельми тонких особливостей, властивих дитині.

Оцінка відображає частоту та ступінь прояву кожної з характеристик у дитини. Бали сумуються за окремими шкалами й визначається їх загальний рейтинг (див табл. 2).

Таблиця 2.

Результати вивчення характеристик дошкільників за шкалою рейтингу базових характеристик здібностей

І.П.	Вік	Пізнавальна	Мотиваційна	Творча	Емоційно-вольова	Операційна
Дарина П.	3	2,4	3,2	2,1	3,3	3,3
Катерина К.	3	2,8	3,6	3	3	2,3
Злата Ш.	3	3,4	1,4	2,6	2,3	2,3
Єва П.	4	3,2	2,2	3,3	2,8	2
Влад Ш.	5	4	1,6	3,1	3	3
Аня І.	5	2,8	2,4	2,3	3,3	3,7
Коля П.,	5	3,4	2,8	2,4	3,3	3
Софія Д.,	6	3,2	2,4	3,3	3,3	4
Володя К.,	6	2,4	2,8	3,1	3,7	2,7
Богдан Н.	7	2,6	2,8	3	3,7	2,7

Вивчення характеристик здібностей дітей, не лише діагностує зрілість базових компонентів особистісного розвитку, а й орієнтує на їх зростання.

Зарекомендували себе позитивно й опитувальники, анкети, що передбачають відповіді на запитання, які складені з таким розрахунком, щоб зібрати більше різноманітної інформації про дитину, її індивідуально-психологічні особливості розвитку, нахили та здібності (див. Додаток 3).

Відповіді близьких дорослих, пояснюють та доповнюють дані, отримані за попередніми методиками. Так, наприклад, мати Софії Д. на запитання про улюблені заняття членів родини, підтвердила гіпотезу, отриману за попередньою методикою – улюблені спортивні ігри сприяють розвитку у дівчинки здібностей у спортивній сфері. Подібна ситуація виявлена у сім'ї Богдана Н., де хлопчик часто допомагає батьку з ремонтом автомобіля і як наслідок, виявляє інтерес та здібності у технічній сфері.

Запитання анкети спонукають батьків та близьких дорослих не лише до аналізу особистісного розвитку дитини, а й до глибокої рефлексії стану сімейної взаємодії як передумови розвитку здібностей дитини.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Загалом, вивчаючи здібності дітей, доцільно спиратися на принцип гуманності, індивідуальності та “презумпції обдарованості” по відношенню до кожної дитини. Це означає, що проблема діагностики та розвитку обдарованості має передбачати виявлення якомога більше здібних дітей та необхідність забезпечення сприятливих передумов для вдосконалення їх талантів.

Використання комплексу описаних діагностичних методів забезпечує якісну ідентифікацію здібностей на початковому етапі онтогенезу та врахування передумов розвитку, а також створює сприятливі умови для їх психолого-педагогічного моніторингу в подальшому.

Перспективою подальших досліджень є пошук шляхів розвитку здібностей у дитинстві та розробка психолого-педагогічних технологій їх розвитку на початковому етапі онтогенезу.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методика експертних оцінок здібностей дітей

Методика проводиться на основі спостережень за дитиною. Характеристики, що пропонуються допоможуть Вам в аналізі її поведінки та розвитку. Одну дитину мають оцінити декілька експертів: батьки, вихователі, педагоги-предметники.

Інструкція: “Оцініть в балах (за п'ятибальною системою) кожен з вказаних характеристик, залежно ступеню її прояву. Підсумуйте бали за всіма характеристиками кожної зі здібностей. Загальну кількість набраних

балів по кожній здібності розділіть на кількість запитань. Середні значення кожної з отриманих оцінок порівняйте між собою. Виділіть 3-4 найвищі показники, і, орієнтуючись на них, прагніть створити умови для розвитку здібностей дитини”.

I. Інтелектуальна сфера

1. Висока пізнавальна активність, мобільність.
2. Швидкість і точність виконання розумових операцій.
3. Стійкість уваги.
4. Оперативна пам'ять – швидко запам'ятовує почуте або прочитане без спеціальних завчань, не витрачає багато часу на повторювання того, що потрібно запам'ятати.
5. Навички логічного мислення, добре розмірковує, ясно мислить, не плутається в думках.
6. Багатство активного словникового запасу.
7. Швидкість та оригінальність вербальних (словесних) асоціацій. Добре уловлює зв'язки між подіями, між причиною та наслідком. Добре розуміє недосказане, вловлює причини вчинків інших людей, мотиви їх поведінки.
8. Можливість прогнозувати, передбачати результати діяльності.
9. Поінформованість про події і проблеми соціуму (політика, наука, економіка тощо).
10. Спостережливість, швидкість сприймання та реагування на нову інформацію.
11. Винахідливість, фантазування.
12. Почуття гумору.

II. Літературно-лінгвістична сфера

1. Любить складати розповіді та вірші.
2. Легко будує оповідання від завязки сюжету до розв'язання конфліктної ситуації.
3. Розповідаючи про що-небудь, притримується сюжету, не гублячи основну думку.
4. Концентрує увагу на головному, додає цікаві деталі,
5. Вміє передати емоційний стан героїв, їхні переживання, почуття та настрої.
6. Схильна фантазувати та додавати цікаві деталі у розповіді.
7. Часто вживає складнопідрядні та складносурядні речення.
8. Мовлення інтонаційне та цікаве, наповнене епітетами, порівняннями та метафорами.
9. Демонструє чіпкість пам'яті у відтворенні та діалозі.

III. Артистична сфера

1. Легко входить в роль будь-якого персонажу: людини, тварини та інші.
2. Цікавиться акторською грою.
3. Змінює тональність та вираз голосу, коли зображує інших людину.
4. Розігруючи драматичну сцену, здатна розуміти та відобразити конфлікт.
5. Схильна передавати почуття через міміку, жести, рухи.
6. Прагне викликати емоційні реакції в інших людей, коли про щонебудь із захопленням розповідає.
7. З легкістю драматизує, передає почуття і емоційні переживання.
8. Любить ігри-драматизації.

IV. Музична сфера

1. Добре відчуває ритм музики.
2. Чутливо реагує на характер і настрій музики.
3. Проявляє великий інтерес до музичних занять, співів.
4. Гарно співає.
5. Швидко оволодіває музичним інструментом.
6. В співах і музиці прагне виразити свої почуття і настрої.
7. Складає власні оригінальні мелодії.
8. Вкладає багато енергії, почуттів в гру на інструменті, в пісню чи танок.
9. Любить відвідувати місця, де можна послухати музику.

V. Технічна сфера

1. Цікавиться механізмами і машинами, любить їх вивчати.
2. Захоплюється конструюванням різних конструкцій.
3. Легко може розібрати та полагодити прилади.
4. Розуміє причини поломок та віддає перевагу творчим задачам пошуку, винахідництва.
5. Малює, вивчає креслення та схеми механізмів.
6. Цікавиться новинками техніки і науки.
7. Прагне досліджувати та створювати, конструювати нове.
7. Швидко опановує нові технічні засоби.

VI. Спортивна сфера

1. Розвинута рухова, моторна координація.
2. Точність та тонкість моторики.
3. Переваги у швидкості та граціозності рухів.
4. Прагнення до рухової активності.
5. Витривалість та енергійність.

6. Любов до спортивних ігор.

VII. Образотворча сфера

1. Проявляє інтерес до візуальної інформації.
2. Віддає перевагу заняттям в художній сфері.
3. Твори дитини відрізняються різноманітністю сюжетів.
4. Серйозно, вдумливо сприймає твори образотворчого мистецтва.
5. Оригінальність у виборі власного сюжету, теми твору.
6. Використання нових матеріалів для своїх робіт.
7. У творах виражає свої почуття та настрої.
8. Свідомо аналізує свої художні твори та твори інших, оцінює їх та виражає ставлення.

VIII. Соціальна сфера, лідерство

1. Легко пристосовується до нової ситуації.
2. Ініціативність у спілкуванні.
3. Впевненість в оточенні незнайомих людей.
4. Обирає керівні ролі в різних заходах.
5. Займає у групі одноліток авторитетну позицію.
6. Володіє здатністю переконувати та вселяти свої ідеї іншим.
7. Добре розуміє настрої та причини вчинків інших.

Додаток 2

Шкала рейтингу базових характеристик здібностей дитини (модифікація шкали Дж.Рензулі)

П.І.П. дитини _____

Дата _____

Вік _____

Дорослий, який виховує дитину _____

Як довго ви знаєте дитину? _____

Шкали складені таким чином, щоб дорослий, який виховує дитину, міг оцінити характеристики дитини в пізнавальній, мотиваційній, творчій, емоційно-вольовій та операційній сфері. Кожен пункт шкали варто оцінити безвідносно до інших пунктів. Ваша оцінка повинна відображати, як часто Ви спостерігали у дитини прояви кожної з характеристик. Оцінки за різними шкалами не сумуються.

Інструкція: “Уважно прочитайте твердження та поставте X у відповідному місці відповідно наступним критеріям:

- 1 – якщо Ви майже ніколи не спостерігали цієї характеристики;
- 2 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику час від часу;

- 3 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику доволі часто;
 4 – якщо Ви спостерігаєте цю характеристику майже весь час.

Шкала I. Пізнавальні характеристики

1. Володіє незвично великим для цього віку словниковим запасом, використовує терміни з розумінням, мова відрізняється багатою виразністю, легкістю та складністю.				
2. Володіє обширним запасом інформації по різноманітним темам (які виходять на межі звичайних інтересів дітей цього віку).				
3. Швидко запам'ятовує та відтворює фактичну інформацію.				
4. Легко схоплює причинно-наслідкові зв'язки; намагається зрозуміти “як” та “чому”; задає багато стимулюючих думку запитань (на відміну від запитань, спрямованих на отримання фактів); хоче знати, що лежить в основі явищ та дій людей.				
5. Чутливий та кмітливий спостерігач; зазвичай “бачить більше” або ширше інтерпретує побачене, почуте, прочитане, те, що відбувається, у порівнянні з іншими.				

Підрахуйте число X по кожній колонці				
Помножьте на відповідну число (бал)				
Додайте отримані числа				
Загальний показник				

Шкала II. Мотиваційні характеристики

1. Повністю “поринає” в улюблену діяльність, наполегливо намагається завершити тему, вирішити проблему (інколи важко залучити до інших завдань, тем).				
2. Легко впадає в стан нудьги від звичайних завдань.				
3. Прагне до досконалості; відрізняється самокритичністю.				
4. Віддає перевагу працювати самостійно, вимагає лише мінімального спрямування від учителя.				
5. Має схильність організовувати середовище та людей у руслі своїх інтересів.				

III. Творчі характеристики

1. Проявляє смекалку, задає багато запитань.				
2. Висуває велику кількість ідей або розв'язків проблем і відповідей на запитання; пропонує незвичні, оригінальні, розумні відповіді.				
3. Виражає свою думку без коливань; активний(а) у дискусії, наполегливий(а).				
4. Може ризикувати; схильність до пригод.				
5. Схильність до гри з ідеями; фантазує, уявляє: цікаво, що буде якщо...; зайнятий(а) пристосуванням, удосконаленням і змінами предметів та систем.				
6. Виявляє тонке почуття гумору і бачить гумор в таких ситуаціях, які не здаються смішними іншим.				
7. Надзвичайно чутливий(а) до внутрішніх імпульсів та більш відкритий до ірраціонального в собі.				
8. Чутливий(а) до краси, звертає увагу на естетичну складову, цікавиться деталями. Не боїться бути не таким(ою) як всі.				

IV. Емоційно-вольові характеристики

1. Демонструє захопленість та активність.				
2. Проявляє організованість та старанність в процесі своєї улюбленої діяльності.				
3. Впевнено відчуває себе у сфері своїх інтересів.				
4. Доводить улюблену справу до кінця.				
5. Проявляє лідерські здібності у сфері своєї компетентності.				
6. Із задоволенням ділиться з іншими тим, що знає та вміє.				

V. Операційні характеристики

1. Майстерно володіє практичними навичками улюбленої діяльності.				
2. Швидше за інших виконує спеціальні завдання.				
3. Діє впевнено та виважено				

Опитувальник для батьків

П.І.П. дитини _____

Тато _____

Мама _____

Вік дитини _____

1. З якого віку дитина відвідує дитячий садок?
2. Чи є у дитини досвід спілкування з іншими людьми (дорослими, дітьми) до вступу у навчальний заклад? Чи є у сім'ї інші діти?
3. Чи подобається дитині у навчальному закладі? Що саме?
4. Що являється улюбленим заняттям Вашої дитини?
5. Які улюблені заняття є у членів родини? Ваші улюблені спільні заняття з дитиною?
6. Чи існує будь-яка діяльність, в якій Ваша дитина проявляє себе краще, ніж більшість її ровесників? Яка це діяльність?
7. Чи спостерігаєте Ви у дитини незвично довгі періоди уважності, коли вона тривалий час можете займатися якоюсь однією справою, особливо улюбленою? (часто; інколи; рідко).
8. Якщо порівнювати фізичну активність Вашої дитини з активністю її ровесників, на чию користь буде це порівняння?
9. В яких видах фізичної активності Ваша дитина особливо успішна?
10. Коли Ваша дитина навчилася кататися на велосипеді? Кидати та ловити м'яч?
11. Чи любить вона танцювати? Співати?
12. Чи чує Ваша дитина ритм, чи вміє його відтворювати?
13. Чи грає Ваша дитина на музичному інструменті? Якому?
14. Чи добре розвинена мілка моторика у Вашої дитини? (Добре фіксує те, що бачить)? (так; скоріше та, ніж ні; скоріше ні, ніж так; ні; не знаю).
15. В якому віці Ваша дитина навчилася а) користуватися ножицями; б) писати своє ім'я друкованими літерами?
16. Як часто Ваша дитина використовує в своїх заняттях дома такі матеріали, як пластилін, кольорові олівці, фарби, папір, клей та ін.? (часто, час від часу, рідко).

17. Ваша дитина часто застосовує ліпку, конструювання чи малювання для того, щоб виразити свої почуття та настрій? (часто, час від часу, рідко).

18. В своїх малюнках Ваша дитина зображує різноманітні предмети, ситуації, людей, віддає перевагу різноманітності в сюжетах малюнків? (так; не завжди; ні; не знаю).

19. Коли Ваша дитина навчилася читати?

20. Коли Ваша дитина навчилася рахувати до 10?

21. Коли Ваша дитина навчилася визначати за годинником час?

22. Чи відрізняється Ваша дитина серед ровесників своєю обізнаністю про події чи проблеми?

23. Чи намагається дитина зясувати причини та смисл подій? Чи можна назвати Вашу дитину “чомучкою”?

24. Чи розуміє Ваша дитина такі речі, які здаються занадто складними для її віку? Наприклад які?

25. Чи можете Ви сказати, що Ваша дитина швидко запам'ятовує почуте або прочитане без спеціальних завдань, не витрачає багато часу на повторення того, що потрібно завчити? (завжди; інколи; рідко).

26. Чи володіє дитина багатим словниковим запасом, чи використовує в мовленні складні слова, говорить довгими реченнями? (так; скоріше так, ніж ні; скоріше ні, ніж так; не знаю).

27. Чи придумує Ваша дитина свої власні незвичні, неправильні слова? Наприклад, які?

28. Чи придумує Ваша дитина різні історії, чи пише вірші? Наскільки вони незвичні?

29. Розповідаючи про щось, Ваша дитина вміє притримуватись сюжету, не втрачає основну думку? (так; не завжди; ні).

30. Ваша дитина вміє вигадувати, придумати щось нове, незвичне, коли розповідає про щось знайоме? (часто; інколи; майже ніколи).

31. Як частіше грається Ваша дитина? Яким іграм віддає перевагу?

- з ляльками, іграшками;
- будівельні ігри;
- рухливі та спортивні ігри, яскраво виражений момент змагання;
- розігрує історії.

32. Чи володіє дитина яскравою уявою? Опишіть.

33. Які ролі бере на себе дитина в рольових іграх: дорослих людей, дітей, казкових героїв, тварин?

34. Чи любить імітувати голосом і діями поведінку, поведки персонажу, наслідуючи його?

35. Дитина любить гратися у різноманітні ігри, переходячи від однієї гри до іншої протягом дня, чи продовжує грати в одну і ту ж весь день?
36. Ваша дитина віддає перевагу грі у групі дітей чи наодинці?
37. Як Ваша дитина спілкується з людьми?
- з дітьми свого віку;
  - з дорослими?
38. Чи часто Ваша дитина в іграх і пустощах виступає ініціатором, лідером у ровесників?
39. Чи намагається Ваша дитина бути першою серед своїх ровесників, випереджувати інших дітей за результатами? В чому це проявляється?
40. Чи властиве Вашій дитині прагнення до демонстративності, публічності (в ситуаціях, коли вона опиняється в центрі уваги)? (так; ні; не знаю).
41. Який стиль сімейного виховання переважає у Вашій сім'ї (контроль за поведінкою дитиною, емоційна підтримка, заохочення за успіхи, покарання за невдачі тощо)?

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І.М. Біла. – Київ., Фенікс, 2014. – 200 с.
2. Біла І.М. Структурна модель розвитку здібностей в онтогенезі / Біла І.М. // Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 листопада 2016 р., м. Київ) / за ред. О.І. Власової та ін. – К.: Вид-во «Віваріо», 2016. – С.12-14.
3. Диагностика познавательных способностей : Методики и тесты : Учебное пособие. – М.: Академический проект; Альма Матер, 2009. – 533 с.
4. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В.Бурменской и В.М.Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.

REFERENCES

1. Bila I. M. (2014). Psihologija ditjachoї tvorchoї [Psychology of children's creativity]. Kyiv, Feniks [in Ukraine].
2. Bila I.M. (2016) Strukturna model' rozvitku zdibnostej v ontogenezi [Structural model of ability in ontogeny]. Socializacija i resocializacija osobistosti v umovah suchasnogo suspil'stva: Materiali (11-12 listopada 2016 hoda) – V International Scientific Conference (pp. 12-14). Kyiv.: Vid-vo «Vivario» [in Ukraine].

3. Diagnostika poznatel'nyh sposobnostej. (2009). [Diagnosis poznatel'nyh abilities]. Metodiki i testy : Uchebnoe posobie, M.: Akademicheskij proekt; Al'ma Mater [in Russian].

4. Burmenskaya G.V., Sluckiy V.M. (1991). Odarennye deti [Gifted children]. Moscow: Progress.

УДК 159.955

ТВОРЧЕ СПРИЙМАННЯ І ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Ваганова Н. А.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології творчості,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України**

У статті аналізуються дослідження, присвячені психології творчого сприймання, визначається саме поняття «творче сприймання», його психологічні характеристики та особливості розвитку у дошкільному віці. У процесі активної пізнавальної діяльності дітей сприймання набуває цілеспрямованого, творчого характеру і передбачує обов'язкове отримання нової інформації, яке залежить від того, наскільки дитина зберігає здібність бачити індивідуальні відмінності в об'єктах. У більшості випадків починає домінувати узагальненість, схематичність, стереотипність сприймання. Важливо спеціально вчити дітей сприйманню, так як без навчання цей процес зберігає злитність, неточність, синкретичність. Наприкінці дошкільного віку сприймання характеризується вже такими властивостями як: предметність, цілісність і осмисленість. Сприймання стає цілеспрямованим процесом, у якому виділяються довільні дії – розгляд, пошук – від схематичного, нерозчленованого воно переходить до цілісного цілеспрямованого спостереження.

Ключові слова: творче сприймання, перцептивна діяльність, пізнавальна активність, предметність, цілісність, осмисленість сприймання, дошкільний вік.

Ваганова Н. А. ТВОРЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ И ЕГО ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статье анализируются исследования, посвященные психологии творческого восприятия, определяется само понятие «творческое восприятие», его психологические характеристики и особенности развития в дошкольном возрасте. В процессе активной познавательной деятельности